Türk Dilleri Araştırmaları, 24.1 (2014): 111 -114
Gedenkschrift für Masahiro SHÖGAITO

Güney Sibirya Yazıtlarında *Türk* Adı Geçmekte midir?

Marcel Erdal*
(Berlin)

Abstract: The scholars Dmitri Vasil'ev and Erhan Aydın have thought they found the proper name Türk in two South Siberian inscriptions. Based on unpublished research by Kurt Wulff and Vilhelm Thomsen and primary material by Igor Kormushin, it is here maintained that this name has not appeared in the runiform inscriptions hitherto discovered in South Siberia.
Keywords: Turkic Inscriptions, Siberia, ethnonym Turk

Özet: Dmitri Vasil'ev ve Erhan Aydın, Güney Sibirya'da bulunan iki yazıtta Türk isminin geçtiğini düşünmüşlerdir. Kurt Wulff'un Vilhelm Thomsen için (o zamanki adlarıyla) Helsingfors ve Leningrad'da topladığı malzemelere ve İgor Kormuşin'in gözlemlerine göre bu yazıtlarda Türk ismi geçmemektedir. Buna göre şimdiye kadar bulunan Güney Sibirya runik yazıtlarında Türk ismi ortaya çıkmamış görünmektedir.
Anahtar Sözcükler: Rürk yazıtları, Sibirya, Türk adı

Bilindiği gibi Güney Sibiryadaki Tuva Özerk Cumhuriyetinde, Hakas Özerk Cumhuriyetinde ve Altay Özerk Cumhuriyetinde büyük sayıda Eski Türkçe yazıt bulunmuştur. Tuva ve Hakas Özerk Cumhuriyetlerindeki yazıtlara 'Yenisey Yazıtları' denilegelmiştir. Sayın Doç. Dr. Erhan Aydın, 2013'te yayınladığı 'Uygur Kağanlığı yazıtları ile Yenisey yazıtlarında *Türk* adının kullanımı üzerine' başlıklı yazısında (S. 85), *Türk* adının iki Yenisey yazıtında, Uybat III (E 32, satır 10) ve Podkuninskaya (E 71, satır 2) yazıtlarında geçtiğini yazmaktadır. Bu veriler acaba doğru mudur? Bu bilgiler için makalenin metninde, veya kaynakçasında kaynak gösterilmemiştir, ama ana kaynağın Vasil'yev 1983 olduğunu düşünüyorum; çünkü

* Freie Universität Berlin, merdal4@gmail.com.

sayın Aydın'ın sunduğu metinler Vasil'ev 1983: 26, 66 (E 32) ve 36, 73 (E 71)'deki çeviriyazılara uymaktadır: Tek fark, E 32'de Vasil'yev'in satır başında verdiği $b^2d^2zin^2$:ẅčn^2:, yani *bedizin üçün* 'süsü için' veya 'süsü sayesinde', yerine bu makalede karşımıza *erdemin üçün* sözlerinin çıkmasıdır. Aydın'ın E 32 için verdiği metin ve tercüme şudur:

erdemin üçün türk kan balbalı èl ara tokuz erig oduş? er oglın ögürüp? ödür? altı erdem begim e

"Kahraman olduğun için[1] Türk kağanının balbalını yurdun her tarafında, dokuz askeri? erkek çocuklarıyla sevinip <...> (Ey) altı kahraman beylerim!"

Kormuşin 1997: 99-117 (ve ona dayanarak Kormuşin 2008: 124-126) ise E 32'nin aynı satırını 1721'den itibaren Finlandiya ve Rusya'da yayımlanan malzemelere ve özellikle Minusinsk müzesindeki kendi teşhislerine[2] dayanarak şöyle vermektedir:[3]

är ärdämin üčin [ünig] qa[ŋut]ı ... älinä toquz ärig udïš är[än] alpın öntürip öz qaltı ärdäm bägim-ä

Vilhelm Thomsen ve Kurt Wulff, hazırlamakta oldukları yazıtlar yayını çerçevesinde bu yazıtla da meşgul olmuş, bu amaçla basılı kaynakların yanı sıra Wulff Finlandiya Arkeolojik Seferinin fotoğraflarından,

---

1 Verilen sözlerin tercümesi *Kahraman olduğun için* değil, *Kahraman olduğu için* olmalıdır.

2 1993'te Hakasya ve Tuva'da Eski Türk Yazısının Thomsen tarafından çözümlenmesi hatırasına yapılan etkinlikler çerçevesinde Igor Kormuşin, Osman Sertkaya, Larry Clark ve beni Minusinsk ve Kızıl müzelerine, elinde (içeriği 1997'de yayımlanacak olan) büyük defteri, güçlü lambalarla birlikte teker teker yazıtlara götürmüş, kendi okuyuşlarının Vasil'yevinkilerden daha doğru olduğunu bize göstermiştir. Bu tartışmalı pasajların birçoğunda taşlar kırık, yazı silik değil, bilakis tamam ve besbelliydi. Kormuşin yıllar boyunca her yaz yazıtlar için alan çalışmasına çıkardı. Aynı ruhu, ciple bozkırlarda, kuru nehir yataklarında yazıttan yazıta koşan Igor Kızlasov'da da gördüm.

3 Kormuşin'in çeviriyazı sistemini, ve yazılmamış olan dar ünlüleri (Sibirya Türk dillerinde olduğu gibi) hep dudaksıllaşmasız gösterişini değiştirmedim.

Helsinki Milli Müzesindeki ve Leningrad Asya Müzesindeki kâğıt estampajlardan ve Radlov'un kumaş estampajlarından da faydalanmıştır; kumaş estampajların yazıtın burada değinmekte olduğumuz kısmı için iyi olmadığı belirtilmektedir. Bu satırı şu şekilde okurlar:

ŋm/č? r^2? örtürüp? g^2?
ärdämkä (?) q[..]qa [.....] i[di?]l ara toquz äl[ig?] ud?š är[.] alpın ü[..]rüp ü[..]r altı ärdäm bägim-a

Thomsen-Wulff versiyonunun kısmen Vasil'yev, kısmen Kormuşin'in teklifine yaklaştığını görüyoruz, ancak *türk kan balbalı* sözleri ne Thomsen-Wulff'un, ne de Kormuşin'in tespitlerinde bulunmaktadır. Thomsen ve Wulff'un değerlendirmelerine göre Radloff, *Alttürkische Inschriften* s. 338-341, bu metne izleri olmayan sözcükler sokmuştur; *türk kan balbalı* sözlerinin de bunların arasında olduğu bellidir. Vasil'yev 1983 burada Radloff'u izlemektedir. Thomsen ve Wulff E 32'ye değinirken, Marquart 1898: 49'un bu yazıttan tarihi bilgiler almaya çalıştığını, ancak Radloff'un "son derece keyfi metninin" onu yanılttığını yazarlar.

E 71'in 2. satırını Aydın şöyle vermektedir: <...> *türki edgü begim e.* Bu satır Vasil'yev 1983: 36'da <...> t^2ẅr^2ki:d^2gẅ:b^2gmä şeklindedir. E 71'e Kormuşin değinmemiştir. Ben, Zieme armağanında (Erdal 2002: 59-60), Kopenhag verilerine göre bu yazıtın 6. satırının başının]t^2ẅr^2k^2I değil,]n^2 : ẅr^2k^2I olduğunu, *r*'den önceki işaretin belki I veya A da olabileceğini yazdım.[4] Thomsen ile Wulff bu harfin biraz sıkışmış ve satırın bir az üzerinde çizili olduğunu belirtmektedirler. Sözcüğü *ör(ü)ki* 'yukarıki' veya *erki* 'gücü' şeklinde okumak mümkündür.

Erdal 2002: 55'te birçok yazıtın Vasil'yev 1983 neşrinde güvenilir bir şekilde işlenmemiş olduğunu, yanlışların birçoğunun kaynağının Radloff olduğunu belirttim. Kormuşin (1997 ve 2008) kendini bu tesirden koruyabilmiştir.

---

[4] Metinde *türk+i* sözcüğü geçseydi bile, buradaki *türk* özel isim değil, 'olgunluk, kemale ermişlik' anlamındaki isim olurdu.

Türk ismi Altay Cumhuriyetinde ortaya çıkan yazıtlarda da okunmamıştır (bkz. Tıbıkova, Nevskaya, Erdal 2012). Aydın 2013'ün değindiği, *Türk* ismini bulduğunu düşündüğü iki yazıtta bu isim geçmediğine göre, şimdiye kadar bulunan Sibirya yazıtlarında *Türk* isminin kullanılmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Öte yandan Vasil'ev 1983: 28 ve Kormuşin 2008: 128, E 37'nin 3. satırında *Türgeş ben* 'Ben Türgeşim' cümlesinin geçtiğinde hemfikirdirler.

Kaynakça

Aydın, Erhan 2013: "Uygur kağanlığı yazıtları ile Yenisey yazıtlarında *Türk* adının kullanımı üzerine". *Belleten* 77,6: 81-87.

Erdal, Marcel 2002: "Anmerkungen zu den Jenissei-Inschriften". Mehmet Ölmez & Simone-Christiane Raschmann (yayıml.), *Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme anläßlich seines 60. Geburtstags*. Istanbul-Berlin, 51-73.

Kormuşin, Igor V. 1997: *Tyurkskiye yeniseyskiye epitafii. Tekstı i issledovaniya*. Moskva.

Kormuşin, Igor V. 2008: *Tyurkskiye yeniseyskiye epitafii. Grammatika, Tekstologiya*. Moskva.

Marquart, Josef 1898: *Die Chronologie der alttürkischen Inschriften*. Leipzig.

Radloff, Wilhelm, "Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Dritte Lieferung." *Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences* 9 (1895): 175-460.

Tıbıkova, Larisa H., Nevskaya, Irina A., Erdal, Marcel 2012: *Katalog drevnetyurkskih runiçeskih pamyatnikov Gornogo Altaya*. Gorno-Altaysk.

Vasil'ev, Dmitri D. 1983: *Korpus tyurkskih runiçeskih pamyatnikov basseyna Yeniseya*. Leningrad.